

## بررسی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های برنامه‌ریزی مشارکتی با رویکرد توسعه پایدار در شهر شاهین شهر

مهدی فدائی<sup>۱</sup>، سیدعلی المدرسی<sup>۲</sup>، امیر گندمکار<sup>۳</sup>، ملیحه ذاکریان<sup>۴</sup>

### چکیده

هدف از پژوهش حاضر بررسی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های برنامه‌ریزی مشارکتی با رویکرد توسعه پایدار در شهر شاهین شهر است. این پژوهش، از لحاظ هدف از نوع کاربردی و توسعه‌ای و روش انجام آن توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری مورد پژوهش در این تحقیق شامل کلیه شهروندان شهر شاهین شهر با جمعیت ۱۷۳۳۲۹ نفر است و ۳۸۳ نفر حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران انتخاب شده و به شیوه تصادفی در دسترس قرار گرفتند. ابزار پژوهش شامل پرسشنامه ۴۴ سؤالی در هشت متغیر (اوقات فراغت، اعتماد اجتماعی، پرداخت‌های شهری، انتخابات شهری، گرایش به مشارکت در امور شهری، گرایش به مشارکت در امور محله، دیدگاه فردی و احساس بی‌قدرتی) است که روایی آن به شیوه صوری و سازه‌ای مورد تأیید

۱- دانشجوی دکتری گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران

Fadaei1971@yahoo.com

۲- دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران (نویسنده مسئول)

almodaresi@yahoo.com

۳- دانشیار گروه جغرافیا، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران

aagandomkar@yahoo.com

۴- استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد میبد، دانشگاه آزاد اسلامی، میبد، ایران

malihezakerian@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۰/۲۲

تاریخ وصول: ۱۴۰۰/۷/۱۴

واقع شده و پایایی آن نیز بر اساس آلفای کرونباخ به میزان ۰/۸۶ مورد تأیید واقع شده است. داده‌های گردآوری شده بر اساس نرم‌افزار SPSS و آزمونهای، کولموگروف-اسمیرنف و تحلیل عاملی تأییدی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج نشان داد که گزینه‌های «زمینه برای گسترش تشکل‌های غیردولتی در امور شهری» با ضریب عاملی ۰/۹۳ و «مشاوره مسئولان محلی درباره انجام بهتر امور محله» با ضریب ۰/۹۱ به ترتیب بیشترین میزان و گزینه‌های «مشارکت‌های مردمی در توسعه اجتماعی محله‌ها» با ضریب ۰/۳۱ و «میزان صمیمت، همکاری و مشارکت مردم با شهرداری در انجام امور شهری» با ضریب ۰/۳۳ به ترتیب دارای کمترین میزان است. در تجمیع نهایی متغیر انتخابات با ضریب ۰/۶۸۲ و امور محله با ضریب ۰/۶۶۴ به ترتیب دارای بیشترین ضریب و متغیر امور شهری با ضریب ۰/۵۴۵ کمترین میزان است.

## واژه‌های کلیدی

برنامه‌ریزی، مشارکت، توسعه پایدار، شاهین شهر.

## مقدمه

طی سال‌های اخیر از مهم‌ترین موضوعات جامعه علمی، مشارکت شهروندان در قالب سازمان‌های محلی با هدف تحقق حکمرانی خوب است که این موارد در کانون بحث‌ها قرار دارد. این اندیشه طی قرن‌ها موضوع فکری اندیشمندان بوده و به گونه امروزی تکامل یافته است. (بیگز<sup>۱</sup>، ۲۰۱۹: ۲۰۱) بنابر نتایج علمی حاصل شده مشارکت شهروندان در طراحی، اجرا و ارزیابی برنامه‌های شهری به‌خصوص در حوزه خدمات و محیط زیست شهری، یک اصل اساسی در مدیریت شهری قلمداد می‌شود و در جامعه مدرن شهروندان باید دارای حقوق و وظایف دوسویه باشند و به گونه‌ای آزاد و برابر در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و روندهای جاری اجتماع سیاسی‌شان مشارکت کنند (عظیمی آملی و سوداگر، ۱۳۹۴: ۳۶). مشارکت شهروندان در روند تصمیم‌گیری شهری و به‌خصوص توسعه پایدار شهری، یکی از عناصر اصلی حکومت مردمی بوده است؛ زیرا

افزایش مشارکت مردم در امور شهری، می‌تواند در ایجاد تعادل شهری، تجدید ساختار اقتصادی، اجتماعی و محیطی نقش ارزنده‌ای را ایفا نماید. در حقیقت در دنیای امروز یکی از مهمترین عواملی که به تداوم حیات بشر کمک کرده، همکاری و مشارکت میان انسانهاست (شعیدی، ۱۳۹۸: ۴).

جلب مشارکت شهروندان در اداره شهر از نظر اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، زیست محیطی و کالبدی، باعث افزایش همکاری‌های اجتماعی می‌شود که پایه‌های جامعه مدنی را تقویت می‌کند (اصغرپور ماسوله، ۱۳۸۶: ۱۰۲). در واقع مشارکت مردم در روند تصمیم‌گیری شهری، یکی از عناصر اصلی توسعه همه‌جانبه شهری بوده و افزایش مشارکت مردم در امور شهری می‌تواند در ایجاد تعادل شهری، نقش ارزنده‌ای را ایفا نماید (شربتبی، ۱۳۹۷: ۱۶۱). پر واضح است که موفقیت فضاهای عمومی با میزان استفاده از فضا و حضور انسان در آن رابطه مستقیمی دارد؛ اما امروزه در اغلب فضاهای عمومی با کاهش روابط و مشارکت اجتماعی کاربران و در نتیجه کاهش سطح کنش‌ها و تعاملات اجتماعی مواجهیم (توکلی و همکاران، ۱۳۹۸: ۴).

امروزه در شهرهای مختلف از جمله شاهین شهر، با توجه به نرخ رشد جمعیت و شهرسازی جدید و رو به توسعه آن، افزایش نیازهای انسانی، مشکلات زیست‌محیطی شهری، کمبود آب و توجه بیشتر به فضای سبز، همکاری با شهرداری در زمینه ساخت و سازهای اصولی، جمع‌آوری زباله و مسائل پرشمار دیگر، نمایانگر مشکلاتی است که با آن روبرویم و با توجه به مشکلات ناشی از مشارکت نکردن مردم در مدیریت شهری و آثار اجتماعی و فرهنگی منفی آن، که منجر به آسیب‌های اجتماعی در سطح شهر شاهین شهر که به دلیل ویژگی‌های خاص فرهنگی و وجود قومیت‌های مختلف و سنت‌ها و علایق متفاوت آن‌ها و هم اینکه به نوعی شهری مهاجرپذیر و سرریز جمعیت شهر اصفهان است؛ بنابراین تبیین برنامه‌ریزی مشارکتی با رویکرد توسعه پایدار برای این شهر و بررسی رابطه بین مسائل و مشکلات عنوان شده، همچنین بررسی عواملی که می‌تواند مشارکت شهروندان را در شهر شاهین شهر افزایش دهد، ضمن اینکه می‌تواند الگویی خاص برای سایر مناطق مختلف دیگر باشد، در کاهش مسائل و مشکلات شهر، بالابردن

کارایی و مسئولیت‌پذیری، اعتماد به نفس و تقویت روحیه‌ی تعاون هم برای شهروندان و هم برای برنامه‌ریزان، همچنین در افزایش احساس تعلق‌پذیری شهروندان شهر شاهین شهر نقش به‌سزایی داشته باشد. همچنین نبود رویکرد برنامه‌ریزی مشارکتی در ساختار و کالبد شهر و بهره‌گیری حداکثری از مشارکت شهروندان، زمینه‌ساز بلا تکلیفی مردم در سرنوشت شهری، روی‌گردانی از مسئولان شهری، بی‌اعتمادی به مسئولان، توسعه نامتجانس شهری و بسیاری از موارد دیگر شده است که توسعه پایدار شهری را با بحران روبه‌رو نموده است. مشارکت شهروندان و دخیل شدن آنها در فرایند توسعه شهری، می‌تواند زمینه‌ساز توسعه پایدار آن شود که متأسفانه در شهر شاهین شهر این امر مورد غفلت واقع شده است.

بر این اساس بر مبنای اینکه رسیدن به شرایط توسعه پایدار، نیازمند مشارکت بوده و می‌تواند برای بسیاری از نهادهای شهری مفید واقع شود، لازم است در محدوده شهرها به خصوص در شهر شاهین شهر (با توجه به اقدامات متناسب انجام شده از سوی شهرداری) به تبیین برنامه‌ریزی مشارکتی با رویکرد توسعه پایدار پرداخته شود. طبیعتاً تعاملات قوی اجتماعی گذشته و حس همبستگی آن زمان، به هیچ وجه نمی‌تواند ضمانت اجرایی برای زمان‌های آتی باشد. مشارکت اهالی محله‌های شهر در امور مرتبط با محیط سکونت آنها، نوعی توانمندسازی آنها در قالب یک مهارت برای برعهده گرفتن مسئولیت بیشتر است؛ این امر به پذیرش و حمایت از پروژه‌های شهری و موفقیت مسئولان و مجموعه مدیریت شهری می‌انجامد. در واقع امروزه اهمیت نقش مؤثر مردم و مشارکت آنها در حرکت به سمت توسعه شهری مشهود و به عنوان مسأله‌ای اساسی دارای اهمیت است و انجام ندادن چنین پژوهشی در سطح شهر شاهین شهر و ترکیب عناصر توسعه پایدار و مشارکت مردمی برای توسعه پایدار شهری، از ضرورت انجام چنین پژوهشی است؛ بنابراین لازم است که مشارکت در شهرهای مختلف به خصوص در محدوده شاهین شهر به صورت منسجم سنجیده شود تا بر مبنای آن، نکات مهم و حائز اهمیت در موفقیت مشارکت در بحث توسعه پایدار و ابعاد در بردارنده آن دسته‌بندی و در مناطق دیگر به صورت تجربه‌ای موفق به کار گرفته شود.

بر همین اساس مهم‌ترین سؤال پژوهش این است که اولویت‌بندی مؤلفه‌های برنامه‌ریزی مشارکتی با رویکرد توسعه پایدار در شهر شاهین شهر چگونه است؟ با توجه به اکتشافی بودن سؤال پژوهش، نیاز به فرضیه‌سازی نیست.

## مبانی نظری

### تعریف برنامه‌ریزی

«برنامه‌ریزی» نوعی پدیده عینی اجتماعی است و خصوصیت‌های ویژه خود را دارد. در عین حال برنامه‌ریزی، یک رویداد منحصر به فرد نیست که دارای یک ابتدا و انتهای مشخص باشد بلکه یک فرایند مستمر و دائمی و منعکس‌کننده تغییرات و در صدد رسیدن به اهداف است. در سازمان‌های پیچیده امروزی، بدون برنامه‌ریزی‌های دقیق، امکان ادامه حیات نیست و برنامه‌ریزی، مستلزم آگاهی از فرصت‌ها و تهدیدهای آتی و پیش‌بینی شیوه مواجهه با آنهاست. برنامه‌ریزی به عنوان یک موضوع برای مطالعه، یکی از چند رشته‌ای‌ترین موارد است: از عمل و نظریه می‌گذرد و به گستردگی علوم اجتماعی و دیگر تأثیرات آن می‌پردازد. تاکنون نمایندگان بسیاری از علوم اجتماعی و طبیعی به طریقی درگیر برنامه‌ریزی شده‌اند (پارکر و گاوین<sup>۱</sup>، ۲۰۱۲: ۱).

### مشارکت<sup>۲</sup>

«مشارکت» دارای ابعاد گوناگونی است. مشارکت شهروندی، کیفیت زندگی شهری و سطح رفاه شهروندان را بالا می‌برد (دانش دوست و رضایی سرابی، ۱۳۹۹: ۱). مشارکت، درگیری ذهنی و عاطفی اشخاص در موقعیت‌های گروهی است که آنان را بر می‌انگیزد برای دستیابی به اهداف گروهی همدیگر را یاری دهند و در مسئولیت‌کار شریک شوند. بر اساس این تعریف درگیر شدن، یاری دادن و مسئولیت‌پذیری سه ویژگی مهم مشارکت است (ارجمندنیا، ۱۳۸۵: ۴۸). مشارکت از دیرباز با زندگی انسان پیوند داشته و در سراسر روزگار راه فراگشت را پیموده است (بلاستاک<sup>۳</sup> و همکاران، ۲۰۱۷: ۷۲۶).

- 
1. Parker and Gavin
  2. participation
  3. Blackstock

## مشارکت مردمی<sup>۱</sup>

استفاده از قابلیت شهروندان در جوامع مختلف نقطه‌ قوتی برای ارتقای جایگاه اجتماعی شهروندان و بالابردن امنیت در سطح جامعه است (فرجی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۴). مشارکت فعال، حق شهروندان و مشارکت غیر فعال وظیفه‌ ایشان تلقی می‌شود؛ روند بلوغ فرهنگ شهرنشینی در این پیوستار شکل می‌گیرد (رحمانی، ۱۳۹۱: ۲۰۳). محله، به عنوان مکانی کالبدی و اجتماعی که قابلیت انجام کنش‌های جمعی و سازمان‌یافتگی مردم را دارد، می‌تواند شرایط مناسبی را برای افزایش مشارکت مردم و استفاده از توان جمعی آنان فراهم آورد (کرکه آبادی و رجبی، ۱۳۹۹: ۴).

## برنامه‌ریزی مشارکتی<sup>۲</sup>

از اوایل دهه‌ هشتاد با توجه به مسائل پدیدآمده بر اثر توسعه غیرمشارکتی، صاحب‌نظران توجه خود را به پیشبرد توسعه مشارکتی معطوف کردند؛ با این ادبیات، مقدمات شکل‌گیری نظامی از برنامه‌ریزی به عنوان برنامه‌ریزی مشارکتی فراهم شد و بدین ترتیب برنامه‌ریزی مشارکتی وسیله‌ای شد برای بهبود کیفیت و اجرایی‌سازی برنامه‌ها و نیز فراهم‌سازی کنترل بیشتر مردم بر زندگی خودشان (عفتی، ۱۳۹۷: ۱). امکان مشارکت در ساختار چنین محیط‌های به تعبیر کانلی، دشوار، مستلزم اصلاح رویه‌ها و ساختارهای موجود است که راهکاری بلندمدت محسوب می‌شود و یا اینکه با تکیه بر نقش کلیدی برنامه‌ریزان، استفاده حداکثری از ظرفیت‌های مشارکت شهروندان در ساختارها و رویه‌های کنونی امکان‌پذیر شود (دانش پور و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۳).

## نظریه‌های جامعه‌شناختی مشارکت

### الف - نظریه مشارکتی جان‌ترنر

در فرایند تحول نظریات مربوط به نقش مردم و دولت در توسعه که توسط سازمان ملل متحد و کارشناسان آن سازمان نظریه‌پردازی شده است، بر تشکیل سازمان‌های

1. people's participation

2. Collaborative planning

محلی توسط اجتماعات محلی تأکید شده است، تا سازمان‌های غیردولتی محلی، نقش فعالی در توسعه و اداره امور محلی بر عهده گیرند. جان ترنر<sup>۱</sup> از متخصصان و کارشناسان سازمان ملل متحد در امور مشارکت‌های مردمی، نظریات عمده‌ای را در این باب ارائه نموده است. وی با کارهای تحقیقاتی میدانی وسیع و نظریه‌پردازی‌های عمیق خود، انواع مشارکت را به طور اصولی و علمی طبقه‌بندی کرده و نظریه‌ی مربوط به آن را، بیش از پیش عملی و قابل فهم گردانیده است. تحقیقات ترنر و دیگران نشان می‌دهد، هنگامی که دولت مرکزی در امور اجتماعات محلی دخالت می‌کند هم نیازهای واقعی این جوامع برای دولت مرکزی نهفته است و هم با کنار گذاشتن مردم محلی، توان و امکانات آن نیز از دست می‌رود. وی با طبقه‌بندی اصولی انواع مشارکت، کمک شایانی به شکل‌گیری نظریه‌ی مشارکت کرده است. (معصومی، ۱۳۹۰: ۴۷).

#### ب- نظریه‌ی مشارکتی جیمز میجلی

میجلی بر اساس پاسخ دولت‌ها به مشارکت، آن را به چهار نوع تقسیم می‌کند:

##### ۱- شیوه‌ی ضد مشارکتی

طرفداران این عقیده معتقد به سرکوب مشارکت توده‌ها هستند. حکومت‌ها اجازه‌ی مداخله و مشارکت همگانی در تدوین سیاست‌ها را که ممکن است با اهداف کلان اجتماعی و اقتصادی آن‌ها تعارض پیدا کند، نمی‌دهد.

##### ۲- شیوه‌ی مشارکت هدایت‌کننده

در این شیوه، دولت از مشارکت اجتماعات محلی با انگیزه‌های پنهانی، حمایت می‌کند. مشارکت اجتماع محلی، در این شیوه، برای کنترل سیاسی اجتماعی، با علم به اینکه مشارکت، اجرای طرح را تسهیل می‌کند، به کار می‌رود. در مجموع، دولت‌ها با بهره‌گیری از شیوه‌های مشارکت هدایت شده، اهداف زیر را دنبال می‌کنند:

- استفاده‌ی ابزاری از مشارکت، برای اجرای طرح‌های عمرانی

- کنترل جنبش‌ها و اجتماعات محلی

- استفاده از جاذبه‌های مشارکت برای کسب مشروعیت سیاسی - اجتماعی

### ۳- شیوه مشارکت فزاینده

در این شیوه، دولت در برخورد با مشارکت به شکلی دوگانه عمل می‌کند؛ به این ترتیب که در موضع‌گیری‌های رسمی از آن حمایت می‌کند؛ اما عملاً در مسیر تحقق پیشنهادهای مشارکتی اقدام مؤثری انجام نمی‌شود.

### ۴- شیوه مشارکت واقعی

در این شیوه، دولت به طور کامل از مشارکت اجتماعی حمایت می‌کند و از طریق ایجاد سازوکارها برای ورود مؤثر اجتماعات محلی در تمام زمینه‌ها تلاش می‌کند. در این شیوه دولت متعهد به فعالیت‌های مشارکتی از طریق آموزش و تقویت اجتماعات محلی و... و هماهنگی در تصمیمات مرکزی و محله‌ای است (گرانوتر<sup>۱</sup>، ۲۰۱۲: ۳).

### پ- نظریه مشارکتی شری ارنشتاین

در اواخر دهه ۱۹۶۰ میلادی، نقش مشارکت شهروندان در جوامع بیش از پیش مورد توجه قرار گرفت. ارنشتاین مشارکت شهروندی را با تعبیر قدرت شهروندی به کار گرفت و در توضیح آن از نردبان مشارکت استفاده کرد. این تئوری می‌تواند برای توصیف ارتباطات کارکردی که در فعالیت‌های اصلاح وجود دارد، مورد استفاده قرار گیرد. گرچه نردبان ارنشتاین اکنون بیش از ۴۰ سال قدمت دارد؛ اما ثابت کرده که مدل سودمندی در گفتگوهای مداوم درباره درگیری جامعه در فرایند برنامه‌ریزی است. مدل ارنشتاین ملاحظه قدرت اختصاص یافته به مردم را نشان می‌دهد و ابزار کارآمدی در آزمایش ماهیت متدهای مشارکتی گوناگون برنامه‌ریزی است. مدل نردبانی معمولاً به سه مرحله تقسیم شده است: ۱- قدرت شهروندان (کنترل شهروندان، قدرت تفویضی، مشارکت شهروندان)، ۲- میزان حداقل آزادی (التیام‌بخشی، مشاوره، اطلاع‌رسانی) و ۳- عدم مشارکت (درمان، تقلب و دستکاری) (هیلی<sup>۲</sup>، ۲۰۱۷: ۳۲۵).

### ت- نظریه مشارکتی اسکات دیویدسون

اسکات دیویدسون، گردونه مشارکت خود را برای بحث مشارکت شهروندی طراحی

1. Granovetter

2. Healey



کرد. این گردونه، سطوح مختلفی از مشارکت را بدون اینکه ترجیحی برای هریک قائل شود، ارائه می‌کند (جورز و براون<sup>۱</sup>، ۲۰۱۸: ۱۹۰).

ث- نظریه مشارکتی دیوید دریسکل

وی معتقد است، مشارکت بر سه اعتقاد زیر مبتنی است:

(۱) توسعه، در وهله اول و پیش از همه، باید به نفع ساکنان محلی باشد.

(۲) مردمی که در محدوده مورد برنامه‌ریزی زندگی می‌کنند، دقیق‌ترین اطلاعات را

درباره آن محدوده دارند.

(۳) مردمی که بیشترین تأثیرات را از تصمیمات می‌پذیرند، سهم بیشتری برای

مشارکت در تصمیم‌گیری دارند (هیرست<sup>۲</sup>، ۲۰۱۴: ۳۱).

ج- نظریه میانجی‌گری

این نظریه در تحقیقی که به سفارش دفتر معاون نخست وزیر بریتانیا در سال ۲۰۰۳

انجام شده مطرح گردیده است و حاوی مباحث عمیق و در عین حال کاربردی در زمینه

برنامه‌ریزی مشارکتی است و در این رابطه، راهبرد میانجی‌گری را برای به حداکثر

رساندن مشارکت پیشنهاد می‌کند. امروزه در سطح جهان به‌ویژه در کشورهای

توسعه‌یافته، ارزش‌ها و مفاهیم فرهنگی در فضاهای ساخته شده شهری، یکی از دلایل

اصلی توجه به بافت‌های فرسوده شهرهاست. کشورهای مختلف با فرهنگ‌ها و اعتقادات

متفاوت، تجارب بسیار ارزنده‌ای را در طول تاریخ برجای گذاشته‌اند که نشان‌دهنده

هویت هریک از شهرهای تاریخی در جهان است. این تجارب با کارهای هوسمان در

پاریس و نوشته‌های راسکین، موریس در انگلستان و اقدامات سیت در اتریش آغاز شد.

بر اساس بررسی به عمل آمده، کشور انگلستان و آمریکا از تجارب نسبتاً غنی‌تری در

زمینه اجرای طرح‌های احیا و بازسازی بافت‌های فرسوده به‌ویژه بعد از سال‌های جنگ

جهانی دوم برخوردار بوده‌اند. این طرح‌ها غالباً بر احیا و بازسازی بافت‌های درونی شهر

و نه تاریخی متمرکز بوده‌اند (آزیتا، ۱۳۹۰: ۱۰۸).

1. Juarez, J. A., & Brown

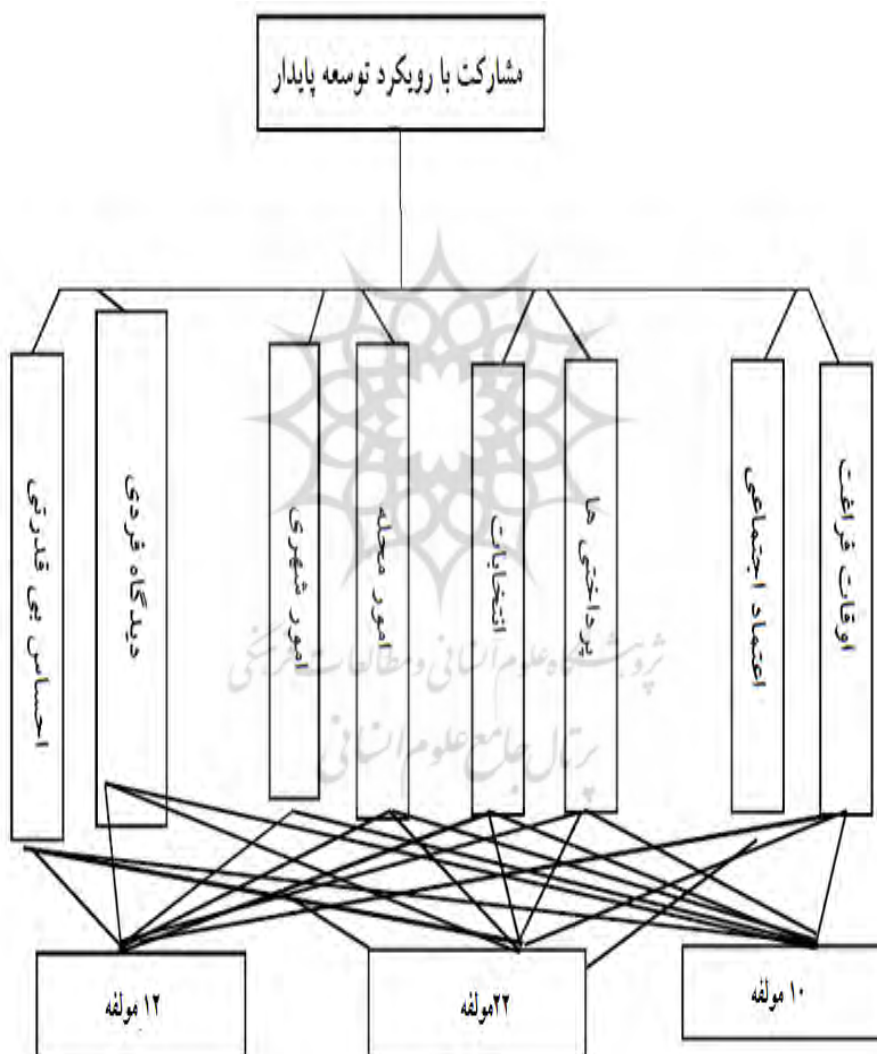
2. Hirst

## چ- نظریه‌ی مدیریت و توسعه‌ی شهری نوین

امروزه بیشتر صاحب‌نظران حوزه‌ی مدیریت شهری، تجربه‌ی مدیریت متمرکز شهر را شکست خورده دانسته و آن را بدون مشارکت شهروندان ناموفق ارزیابی می‌کنند؛ از این رو جلب مشارکت شهروندان، یکی از دغدغه‌های اصلی مدیریت‌های نوین شهری محسوب می‌شود (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۸). شهرها در طول تاریخ پر فراز و فرود بشری، به عنوان مراکز قدرت، ثروت و خاستگاه تمدن، همواره از جایگاه ویژه‌ای نزد اندیشمندان علوم مختلف برخوردار بوده و از زوایای گوناگونی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. تمام این تلاش‌ها با هدف ایجاد محیطی مطلوب برای زیست انسان شهرنشین صورت گرفته است. بی‌گمان در این مسیر ناهموار، عده‌ای در وادی خیال و رؤیا قدم گذاشتند و آرمان‌شهرهایی را برای آینده‌ی بشر ترسیم نمودند که تا به امروز صرفاً جنبه‌ی ذهنی داشته و به واقعیت نپیوسته است. در مقابل این گرایش، تئوری‌ها و بررسی‌های بی‌شماری از طرف اندیشمندان از قدیمی‌ترین ایام تاکنون برای چاره‌جویی در مسائل و مشکلات شهرهای زمانه‌ی خود و همچنین طراحی و ایجاد شهرهای جدید انجام گرفته است. نظریه‌های توسعه‌ی شهری با تکیه بر یک یا چند عامل مختلف، شهرنشینی و توسعه‌ی شهرها را مورد شناخت و تحلیل قرار داده‌اند. در بین عوامل و مؤلفه‌های مؤثر در شکل‌گیری و روند توسعه‌ی شهرها، برخی عوامل نظیر شرایط اقتصادی، نیروهای سیاسی و ساختار اجتماعی، همواره بیشترین سهم را نسبت به سایر عوامل در فرآیند شهرنشینی و شهرسازی داشته‌اند. در یونان باستان، شهرها به دلیل اینکه به صورت خودفرمان اداره می‌شدند و در واقع هر شهری یک نوع دولت مستقل محسوب می‌شد؛ بنابراین در نزد متفکران و اندیشمندان از جایگاه سیاسی بالایی برخوردار بوده و در نتیجه اغلب نظریه پردازان شهرهای نوین با رویکرد سیاسی و با هدف تشریح نحوه‌ی اداره دولت-شهرها صورت می‌گرفت. نظریه‌های افلاطون و ارسطو نمونه‌ی بارز رویکرد سیاسی به شهر در یونان باستان محسوب می‌شوند. برخی از نظریه پردازان و متفکران کلاسیک جهان اسلام مانند فارابی، ابن سینا و ابن رشد که متأثر از اندیشه‌ی ارسطویی بودند با همان مؤلفه‌ی سیاسی به تبیین مسأله‌ی شهر و شهرنشینی در دنیای اسلام پرداختند. عده‌ای نیز چون ابن خلدون با

رویکردهای تاریخی و روانشناسی، اجتماعی شهر و شهرنشینی را تجزیه و تحلیل کرده و بیشتر بر تطور تاریخی شهر و ویژگی‌های اخلاقی و روانی جامعه شهری تأکید می‌کنند (لطیفی، ۱۳۸۳: ۷۸).

بر اساس آنچه در زمینه مدل‌ها و نظریه‌های مختلف صورت پذیرفت می‌توان مدل مفهومی پژوهش را در قالب شکل (۱) ارائه داد:



شکل ۱- مدل مفهومی پژوهش.

منبع: (لینگ‌هین‌لی<sup>۱</sup> (۲۰۱۵)، هال و میدگلوی<sup>۲</sup> (۲۰۱۸)، بام<sup>۳</sup> (۲۰۲۰)، حاجی محمد کاظمی<sup>۴</sup> (۱۳۹۴)، مؤمن‌زاده و هاشمی<sup>۵</sup> (۱۳۹۸)، ثبوتی و همکاران<sup>۶</sup> (۱۳۹۸)، شبانی و سعیدی<sup>۶</sup> (۱۳۹۹)).

در زمینه پیشینه پژوهش می‌توان به موارد زیر اشاره داشت:

**خارجی:** پروسپر تسیکاتا<sup>۴</sup> (۲۰۱۰) پژوهشی با عنوان ابعاد سایبری مشارکت شهروندان غنایی در کمپین ریاست جمهوری غنا انجام داده و به این نتیجه رسیده که میزان و نحوه مشارکت مردم ارتباط مستقیمی با ریشه‌های ساختاری و عشیرتی آنها داشته است. دوسا و همکاران<sup>۵</sup> (۲۰۱۱) به تحلیل تأثیر پایگاه اجتماعی-اقتصادی خانواده‌های غرب آفریقا (SES)، بر میزان مشارکت در امور مناطق و حومه شهری و کشاورزی آن (UPA) در سه شهر مختلف پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که تفاوت معناداری بین میزان مشارکت خانوارها و گروه‌های اجتماعی و اقتصادی وجود نداشته؛ اما بین میزان مشارکت در امور شهری و کشاورزی حومه‌ای با تعداد خانوار، ارتباط مثبت و معناداری تأیید شده است. باید توجه داشت که منطقه محل تحقیق نیمه‌بیابانی بوده و قسمتی از شهر و حومه آن، در منطقه محل تحقیق دارای باغداری و کشاورزی و نگهداری احشامند. لینگ‌هین‌لی<sup>۱</sup> (۲۰۱۵) در تحقیقی با عنوان مشارکت در راستای نوسازی شهری، به مطالعه نحوه مشارکت مالکان شخصی و مردمان سرمایه‌گذار در امور شهری با تأکید بر شهر هنگ کنگ پرداخته است. وی به این نتیجه رسیده که دو مدل متفاوت مشارکت وجود دارد. اول اینکه طرح مشارکت به این مالکان و سرمایه‌گذاران (از طرف مسئولان شهری و دولتی) داده شود؛ دوم اینکه طرح‌های مشارکت از جانب

- 
1. Link Hin Lee
  2. Hall and James midgloy
  3. Baum
  4. Prosper Tsikata
  5. Dossa et al
  6. Link Him Lee

مردم و سرمایه‌گذاران باشد. طرح اول هرچند دارای سود بیشتری با در نظر گرفتن غرامت‌ها و... است مورد اقبال واقع نمی‌شود ولی برای طرح دوم همیشه میزان مشارکت مردم و سرمایه‌گذاران زیاد بوده است (لی<sup>۱</sup> ۲۰۱۵:۲۱). هال و میدگلوئی<sup>۲</sup> (۲۰۱۸) در پژوهشی به بررسی دیدگاه‌های عملگرایانه و دیدگاه‌های عمدتاً فلسفی از مشارکت پرداخته‌اند و بیان می‌دارند که تعارض بین دیدگاه‌های عملگرایانه و دیدگاه‌های عمدتاً فلسفی از مشارکت، موجب شده که مفهوم مشارکت به یک مفهوم چندوجهی تبدیل شود و در طی زمان، با معانی متفاوتی هویدا شود. بام<sup>۳</sup> (۲۰۲۰) در مقاله‌ای به بررسی فواید مشارکت شهروندان در شهر پرداخته، نتیجه می‌گیرد که مشارکت این امکان را برای شهروندان فراهم می‌کند که خصوصیات فردی خود همچون اعتماد به نفس، احساس قدرت، دانش و توانایی حل مشکلات را در درون خود تقویت کنند. با گسترش روابط خود با سازمان و شرکت‌ها در برنامه‌ریزی‌ها، به توسعه سازمانی و با بحث در مورد منافع مشترک خود، جامعه و حل اختلافات، به توسعه اجتماعی کمک کنند که به تبع آن، این امر باعث رشد و پیشرفت جامعه در حالت کلی می‌شود.

**داخلی:** شعبانی‌بهار و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی به تدوین مدل معادلات ساختاری مدیریت مشارکتی و چابکی سازمانی در فدراسیون‌های منتخب ورزشی پرداخته‌اند. یافته‌های تحقیق نشان داد که مؤلفه‌های مشارکت در هدف‌گذاری، تصمیم‌گیری، حل مشکلات و تغییر و تحول بر مدیریت مشارکتی، اثر مستقیم و معناداری دارد. رحمتی و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله‌ای به مدلسازی معادلات ساختاری عامل‌های مؤثر بر فرایند مشارکت ورزشی پرداخته‌اند. نتایج نشان داد که فرایند مشارکت ورزشی ورزشکاران، در وهله اول به طور کلی با جامعه‌پذیری ورزشی و از طریق فرایند جامعه‌پذیری و میزان حمایت‌های دریافتی مختلف، فرایند مشارکت ورزشی اولیه آغاز

- 
1. Li
  2. Hall and James midgloy
  3. Baum

می‌شود و در مرحله‌ی بعد، با استمرار مشارکت ورزشی، هویت ورزشی ورزشکاران شکل می‌گیرد. در همین راستا، با توجه به نقشی که هویت ورزشی در بازتعریف ورزشکاران در جامعه دارد، تعهد ورزشی نیز شکل می‌گیرد. همچنین، فشارهای ساختاری و اجتماعی، نقش تعیین‌کننده‌ای در فرایند جامعه‌پذیری ورزشی، هویت ورزشی، تعهد ورزشی و مشارکت ورزشی ورزشکاران ایفا می‌کنند. امانی و همکاران (۱۳۹۷) در مطالعه‌ای به بررسی چالش‌ها و راهبردهای مؤثر در جلب و تقویت مشارکت شهروندان در مدیریت شهری، (مورد مطالعه: شهرداری اسلامشهر) پرداخته‌اند. یافته‌ها و نتایج این پژوهش حاکی از آن است که کشمکش بیشتر بر سر راه تحقق شهروندی، در عمل به عنوان یکی از مؤلفه‌های اصلی جامعه شهری مدرن است که اغلب برنامه‌ریزان و مدیران شهری را دچار سردرگمی و اختلاف نظر کرده است. مؤمن زاده و هاشمی (۱۳۹۸) در پژوهشی به بررسی نگرش شهروندان به سرمایه اجتماعی شهرداری‌ها با تأکید بر شهرداری شاهین شهر اقدام کرده‌اند که نتایج پژوهش نشان می‌دهد، رابطه جنسیت و تحصیلات بر سرمایه اجتماعی شهرداری معنادار نبوده ولی سطوح مختلف تحصیلی پاسخگویان روی سرمایه اجتماعی معنادار بوده است. همچنین رابطه شغل و تحصیلات از سطح معناداری پایینی برخوردار بوده ولی رابطه مشاغل به تفکیک بر سرمایه اجتماعی شهرداری‌ها در این پژوهش تأثیرگذار بوده است. ثبوتی و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله‌ای به ارزیابی عملکرد فضاهای شهری برای کودکان با رویکرد ارتقای تعاملات و مشارکت اجتماعی (نمونه موردی شهر زنجان) اقدام کرده است که نتایج به دست آمده از پژوهش حاضر نشان می‌دهد، باوجود اقداماتی که در زمینه مناسب‌سازی محیط در حضور کودکان صورت گرفته، همچنان شرایط اجتماعی و کالبدی کنونی، قادر به رفع نیازهای کودکان به شکل شایسته نیست. شبانی و سعیدی (۱۳۹۹) در پژوهشی به بررسی نقش مشارکت مردمی در مدیریت شهری، برای رسیدن به توسعه پایدار در شهر اصفهان اقدام کرده است که در نتیجه بین مشارکت فرهنگی شهروندان در برنامه ریزی شهری و توسعه پایدار شهری، رابطه معناداری وجود دارد؛ بدین معنا که بین مشارکت فرهنگی و

برنامه‌ریزی دقیق، رابطه‌ای مستقیم و مثبت وجود دارد. برای تأیید و یا رد این فرضیه‌ها نیز از آزمون همبستگی استفاده شده است. فتحی و چاره‌جو (۱۴۰۰) در مقاله‌ای به بررسی نقش مشارکت شهروندان در برنامه‌ریزی و توسعه پایدار محله‌ای شهر سنندج پرداخته‌اند که نتایج حاصل از آزمون t تک نمونه‌ای نشان داد که سطح مشارکت ساکنان شهر سنندج در برنامه‌ریزی و توسعه پایدار محله‌ای با میانگین ۲/۳۹ در سطح ضعیف و پایینی بوده است. هدایتی (۱۴۰۰) در پژوهشی به بررسی نقش مشارکت شهروندان در توسعه شهری (مطالعه موردی: شهر تهران) اقدام نموده است که نتایج نشانگر آن بود که مشارکت مردم و اداره مردمی شهر، هنوز جایگاه واقعی خویش را در چارچوب مدیریت شهری و اداره شهر، نیافته و با وجود مشکلات، در اداره شهر، با راهکارها و شیوه‌هایی برای نهادینه کردن فرهنگ مشارکت مردم، گامی نوین در مدیریت شهری و اداره شهر برداشته خواهد شد که خود نقش بسزایی را در رفع چالش‌های شهر، شهرنشینی و مدیریت شهری ایفا خواهد کرد.

بر مبنای آنچه در پیشینه پژوهش مورد بررسی قرار گرفت مشاهده شد که اغلب پژوهش‌ها در زمینه مشارکت شهروندی تنها به خود مشارکت توجه داشته و جنبه‌های مختلف آن را بررسی نکرده یا تنها به برخی از آن‌ها توجه داشته‌اند که پژوهش حاضر به کلیه جوانب مشارکت شهروندی از آگاهی تا خود مشارکت پرداخته و سعی نموده است بر مبنای آن شرایط توسعه پایدار در شهر شاهین شهر را بررسی نماید و بر همین اساس دارای نوآوری است. همچنین مبحث توسعه پایدار شهری و نقش مشارکت محله در توسعه امور شهری، کمرنگ بوده که پژوهش حاضر به این امر بیشتر پرداخته است.

### روش پژوهش

این پژوهش از لحاظ هدف از نوع کاربردی و توسعه‌ای و روش انجام آن توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری مورد پژوهش در این تحقیق شامل کلیه شهروندان شهر شاهین شهر در سال ۱۳۹۵ با جمعیت ۱۷۳۳۲۹ نفر است و تعداد ۳۸۳ نفر حجم نمونه بر

اساس فرمول کوکران انتخاب شدند که به شیوه تصادفی در دسترس مد نظر قرار گرفتند. ابزار پژوهش شامل پرسشنامه ۴۴ سؤالی در هشت متغیر (اوقات فراغت، اعتماد اجتماعی) با ۱۰ سؤال، (پرداخت‌های شهری، انتخابات شهری، گرایش به مشارکت در امور شهری، گرایش به مشارکت در امور محله) با ۲۲ سؤال و (دیدگاه فردی و احساس بی‌قدرتی) با ۱۲ سؤال) است که روایی آن به شیوه صوری و سازه‌ای مورد تأیید و پایایی آن نیز بر اساس آلفای کرونباخ به میزان ۰/۸۶ مورد تأیید واقع شده است. داده‌های گردآوری شده بر اساس نرم‌افزار SPSS و آزمون‌های کولموگروف-اسمیرنف و تحلیل عاملی تأییدی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

## یافته‌ها

### یافته‌های توصیفی

در این قسمت با استفاده از میانگین و انحراف معیار هریک از متغیرها به بررسی میزان پاسخگویی و جواب‌دهی به هریک از متغیرها اقدام شده است. بر اساس جدول فوق مشاهده می‌گردد که متغیر اعتماد اجتماعی دارای بیشترین میانگین و متغیر پرداختی‌ها دارای کمترین میانگین است.

جدول ۱- میانگین و انحراف از متغیرهای تحقیق

انحراف از معیار	میانگین	تعداد	گویه
۰/۴۵۲	۳/۲۶	۳۸۳	اوقات فراغت
۰/۳۸۶	۳/۹۶	۳۸۳	اعتماد اجتماعی
۰/۳۸۵	۳/۰۷	۳۸۳	پرداختی‌ها
۰/۶۸۹	۳/۱۶	۳۸۳	انتخابات
۰/۸۲۵	۳/۱۲	۳۸۳	امور محله
۰/۶۵۴	۳/۲۰	۳۸۳	امور شهری
۰/۳۸۹	۳/۴۱	۳۸۳	دیدگاه فردی
۰/۴۱۱	۳/۳۶	۳۸۳	احساس بی‌قدرتی



### یافته‌های استنباطی

برای بررسی فرض نرمال بودن متغیرهای مطالعه از آزمون کولموگروف-اسمیرنف یک نمونه‌ای استفاده شده است. نتایج نشان‌دهنده آن است که فرض نرمال بودن را برای تمام متغیرها نمی‌توان رد کرد ( $P > 0/05$ ). نتایج این آزمون در جدول ۲ آورده شده است. بر این اساس متغیر اوقات فراغت با توجه به میزان معناداری بیشتر، دارای بیشترین نرمالی و متغیر احساس بی‌قدرتی با توجه به میزان معناداری کمتر، دارای نرمالی کمتر است. در واقع هرچه میزان معناداری بیشتر از ۰/۰۵ باشد، وضعیت بهتر و هرچه نزدیک به ۰/۰۵ باشد، وضعیت نرمال کمتری را دارد.

جدول ۲- نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنف برای بررسی پذیرة نرمال بودن

ابعاد	حجم نمونه	آمارة آزمون	p-value
اوقات فراغت	۳۸۳	۰/۴۱۲	۰/۴۸۶
اعتماد اجتماعی	۳۸۳	۰/۶۲۳	۰/۳۲۱
پرداختی‌ها	۳۸۳	۰/۵۲۴	۰/۲۵۴
انتخابات	۳۸۳	۰/۴۶۳	۰/۳۴۵
امور محله	۳۸۳	۰/۴۲۱	۰/۲۵۶
امور شهری	۳۸۳	۰/۴۱۱	۰/۳۰۱
دیدگاه فردی	۳۸۳	۰/۳۸۵	۰/۲۸۷
احساس بی‌قدرتی	۳۸۳	۰/۳۲۶	۰/۲۳۶
کل	۳۸۳	۰/۳۸۴	۰/۳۲۷

در این قسمت برای روشن شدن میزان اثرگذاری هریک از مؤلفه‌های مشارکت مردم و سنجش مقدار این تأثیر و بهره‌گیری از نتایج آن در برنامه‌ریزی‌های بعدی صورت گرفته، از معادلات ساختاری استفاده شده است.

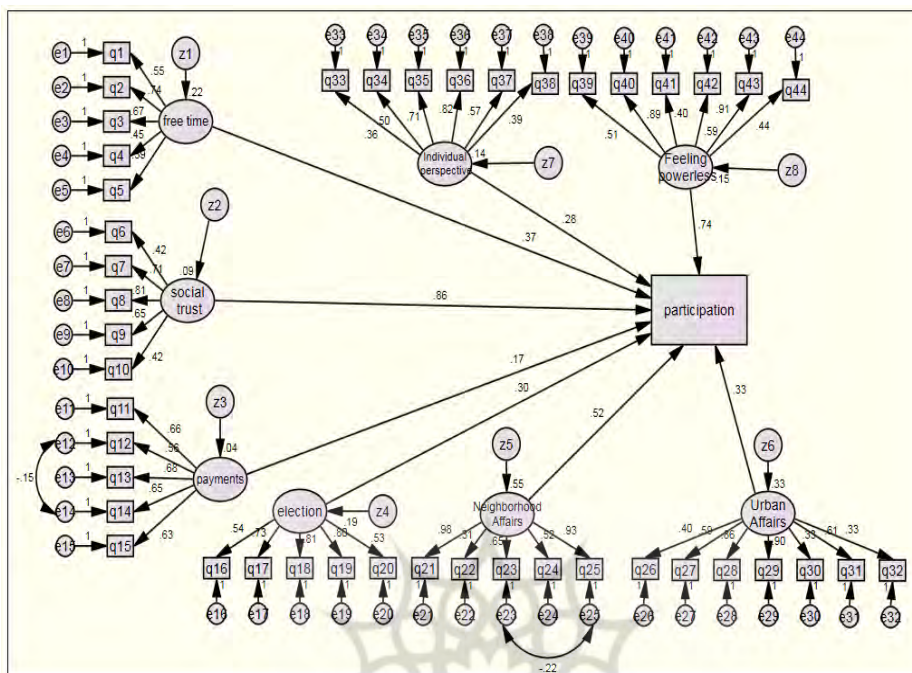
## بررسی وضعیت متغیرهای مشاهده شده (تحلیل عاملی تأییدی)

### جدول ۳- ضریب عاملی هریک از گویه‌های پژوهش

مقدار ضریب	سؤالات	شماره	ابعاد
۰/۵۵	چقدر از وجود فضاهای سبز رضایت دارید؟	۱	اوقات فراغت
۰/۷۴	تا چقدر از خدمات تفریحی - ورزشی رضایت دارید؟	۲	
۰/۶۷	چقدر در طرح‌های اوقات فراغت اجرا شده توسط شهرداری چقدر به مشارکت شهروندان توجه می‌شود؟	۳	
۰/۴۵	چقدر از تعداد فضاهای پارک در گستره شهر رضایت دارید؟	۴	
۰/۳۹	تا چه حد از کیفیت خدمات تفریحی در سطح پارک‌ها و بوستان‌ها رضایت دارید؟	۵	
۰/۴۲	در مطالبات شهروندی برای استفاده و ادغام در برنامه‌ها چقدر سازماندهی وجود دارد؟	۶	
۰/۷۱	چقدر اعتماد عمومی به شهرداری وجود دارد؟	۷	اعتماد اجتماعی
۰/۸۱	با اعضای شورای شهر چقدر می‌توانید ارتباط داشته باشید؟	۸	
۰/۶۵	روابط بین گروهی انجمن‌های داوطلبانه، باشگاه‌ها، گروه‌ها و... تا چه حد در شکل دادن به حیات اجتماعی تقویت می‌شود؟	۹	
۰/۴۲	چقدر از همکاری دو جانبه گروه‌ها، اتحادیه‌ها و انجمن‌های مردمی در توسعه شهری رضایت دارید؟	۱۰	
۰/۶۶	چقدر از پرداخت مالیات و عوارض شهرداری رضایت دارید؟	۱۱	بازدانی
۰/۵۶	چقدر در پرداخت بموقع و متناسب عوارض تلاش می‌کنید؟	۱۲	
۰/۶۸	در تأمین هزینه امور مختلف شهر چقدر مشارکت دارید؟	۱۳	
۰/۶۵	چقدر از خدمات تجاری و تأمین مایحتاج زندگی رضایت دارید؟	۱۴	
۰/۶۳	چقدر از رویکرد شهرداری در ساماندهی مشاغل شهری رضایت دارید؟	۱۵	
۰/۵۳	چقدر به جلسات و انتخابات عمومی شهرداری یا شورای شهر دعوت می‌شوید؟	۱۶	انتخابات
۰/۷۳	چقدر از اراده سیاسی شهرداری برای مشارکت مردم در تصمیم‌گیری، انتخابات و نظارت شهرداری رضایت دارید؟	۱۷	
۰/۸۱	چقدر در فراخوان‌های شهرداری (همایش‌ها و جشنواره‌ها، برنامه‌ها، جلسات عمومی و...) شرکت می‌نمایید؟	۱۸	
۰/۸۰	چقدر از ارتقاء سطح آگاهی حقوق فردی و اجتماعی، شناخت مسئولیت، تکالیف و... رضایت دارید؟	۱۹	
۰/۵۴	شهرداری چقدر توانسته نقش انتخاباتی مردم را در مدیریت شهری افزایش دهد؟	۲۰	

بررسی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های برنامه‌ریزی مشارکتی با رویکرد ... / ۱۹

۰/۹۱	به مسئولان محلی چقدر درباره انجام بهتر امور محل مشاوره داده می‌شود؟	۲۱	امور محله
۰/۳۱	نقش مشارکت‌های مردمی در توسعه اجتماعی محله‌ها تاچقدر است؟	۲۲	
۰/۶۵	شهرداری تاچه حد توانسته میزان مشارکت شهروندان را در امور محله افزایش دهد؟	۲۳	
۰/۵۲	میزان کلی آگاهی مردم از وظایف و تکالیف شهروندان در امور محله را چقدر ارزیابی می‌کنید؟	۲۴	
۰/۹۳	به چه میزان زمینه برای گسترش تشکل‌های غیردولتی در امور شهری وجود دارد؟	۲۵	
۰/۴۰	میزان کلی مشارکت مردم را در امور شهری چقدر ارزیابی می‌کنید؟	۲۶	امور شهری
۰/۵۹	میزان مشارکت مالکان و سرمایه‌گذاران در شهر به چه میزان است؟	۲۷	
۰/۶۶	چقدر در امور عامه و خدایسند شهری بدون در نظر گرفتن وابستگی عشیره و طایفه مشارکت دارید؟	۲۸	
۰/۹۰	چقدر به مطالعهٔ بروشورها و کاتالوگ‌ها در سطح شهر می‌پردازید؟	۲۹	
۰/۳۳	شهروندان تاچه حد از وظایف، حقوق و تکالیف شهروندی خود در چگونگی مدیریت شهر آگاهی دارند؟	۳۰	
۰/۶۱	برای حفظ زیبایی شهر چقدر اهمیت قائل می‌شوید؟	۳۱	دیدگاه فردی
۰/۳۳	میزان صمیمیت، همکاری و مشارکت مردم با شهرداری در انجام امور شهری چقدر بوده است؟	۳۲	
۰/۳۶	میزان همکاری شهرداری در رسیدگی به شکایات و اظهار نظر تک تک افراد چقدر بوده است؟	۳۳	
۰/۵۰	چقدر به نظرسنجی و نظرخواهی پاسخ می‌دهید؟	۳۴	
۰/۷۱	چقدر از شکل‌گیری و توسعه نظارت مردمی و امنیت عمومی رضایت دارید؟	۳۵	
۰/۸۲	تا چه حد فرهنگ مشارکتی فردی (آموزش و ترویج فرهنگی) در شهر وجود دارد؟	۳۶	احساس می‌قدرتی
۰/۵۷	به حقوق و قوانین شهر و شهرداری چقدر احترام گذاشته می‌شود؟	۳۷	
۰/۳۹	چقدر مقید به حفظ و نگهداری اموال عمومی (مبلمان شهری، تلفن‌های همگانی و...) هستید؟	۳۸	
۰/۵۱	میزان کلی انجام تکالیف شهروندی را توسط مردم چقدر ارزیابی می‌کنید؟	۳۹	
۰/۸۹	تا چه حد شهرداری به عنوان نهادی اجتماعی- فرهنگی مطرح است؟	۴۰	
۰/۴۰	شهرداری چقدر تمایل به مشارکت‌پذیری شهروندان دارد؟	۴۱	
۰/۵۹	در برابر کم‌کاری شهرداری چقدر حساسیت نشان می‌دهید؟	۴۲	
۰/۹۱	با مسئولان شهرداری چقدر در مورد وظایفشان ارتباط دارید؟	۴۳	
۰/۴۴	میزان همکاری شهرداری در رسیدگی به شکایات و اظهار نظر صریح و قدرت مردم چه میزان است؟	۴۴	



شکل ۲- مدل ترسیمی بر اساس ضرایب مسیر و مقدار ضرایب عاملی

### رتبه‌بندی گویه‌های پژوهش بر اساس ضریب عاملی

جدول ۴- رتبه‌بندی هریک از مؤلفه‌های پرسشنامه بر اساس ضریب عاملی

مقدار ضریب	سؤالات	شماره
۰/۹۳	زمینه برای گسترش تشکل‌های غیردولتی در امور شهری چقدر وجود دارد؟	۱
۰/۹۱	به چه میزان به مسئولان محلی درباره انجام بهتر امور محل مشاوره داده می‌شود؟	۲
۰/۹۱	به چه میزان با مسئولان شهرداری در رابطه با وظایفشان ارتباط دارید؟	۳
۰/۹۰	به چه میزان به مطالعه بروشورها و کاتالوگ‌ها در سطح شهر می‌پردازید؟	۴
۰/۸۹	شهرداری تاچه حد به عنوان نهادی اجتماعی- فرهنگی مطرح است؟	۵
۰/۸۲	تا چه حد فرهنگ مشارکتی فردی (آموزش و ترویج فرهنگی) در شهر وجود دارد؟	۶

۰/۸۱	تا چه حد در فراخوان‌های شهرداری (همایش‌ها و جشنواره‌ها، برنامه‌ها، جلسات عمومی و...) شرکت می‌نمایید؟	۷
۰/۸۱	با اعضای شورای شهرچقدر می‌توانید ارتباط داشته باشید؟	۸
۰/۸۰	چقدر از ارتقای سطح آگاهی حقوق فردی و اجتماعی، شناخت مسئولیت، تکالیف و... رضایت دارید؟	۹
۰/۷۴	چقدر از خدمات تفریحی- ورزشی رضایت دارید؟	۱۰
۰/۷۳	چقدر از اراده سیاسی شهرداری برای مشارکت مردم در تصمیم‌گیری، انتخابات و نظارت شهرداری رضایت دارید؟	۱۱
۰/۷۱	به چه میزان اعتماد عمومی به شهرداری وجود دارد؟	۱۲
۰/۷۱	به چه میزان از شکل‌گیری و توسعه نظارت مردمی و امنیت عمومی رضایت دارید؟	۱۳
۰/۶۸	به چه میزان در تأمین هزینه امور مختلف شهر مشارکت دارید؟	۱۴
۰/۶۷	در طرح‌های اوقات فراغت اجرا شده توسط شهرداری به مشارکت شهروندان چقدر توجه می‌شود؟	۱۵
۰/۶۶	چقدر از پرداخت مالیات و عوارض شهرداری رضایت دارید؟	۱۶
۰/۶۶	چقدر در امور عامه و خدایسند شهری بدون در نظر گرفتن وابستگی عشیره و طایفه مشارکت دارید؟	۱۷
۰/۶۵	تا چه حد روابط بین گروهی انجمن‌های داوطلبانه، باشگاه‌ها، گروه‌ها و... در شکل دادن به حیات اجتماعی تقویت می‌شود؟	۱۸
۰/۶۵	چقدر از خدمات تجاری و تأمین مایحتاج زندگی رضایت دارید؟	۱۹
۰/۶۵	شهرداری تا چه حد توانسته میزان مشارکت شهروندان را در امور محله افزایش دهد؟	۲۰
۰/۶۳	تا چه حد از رویکرد شهرداری در ساماندهی مشاغل شهری رضایت دارید؟	۲۱
۰/۶۱	چقدر برای حفظ زیبایی شهر اهمیت قائل می‌شوید؟	۲۲
۰/۵۹	میزان مشارکت مالکان و سرمایه‌گذاران در شهر چقدر است؟	۲۳
۰/۵۹	به چه میزان در برابر کم‌کاری شهرداری حساسیت نشان می‌دهید؟	۲۴
۰/۵۷	چقدر به حقوق و قوانین شهر و شهرداری احترام گذاشته می‌شود؟	۲۵
۰/۵۶	چقدر در پرداخت بموقع و متناسب عوارض تلاش می‌کنید؟	۲۶
۰/۵۵	چقدر از وجود فضاهای سبز رضایت دارید؟	۲۷
۰/۵۴	شهرداری شهرچقدر توانسته نقش انتخاباتی مردم را در مدیریت شهری افزایش دهد؟	۲۸
۰/۵۳	تا چه حد به جلسات و انتخابات عمومی شهرداری یا شورای شهر دعوت می‌شوید؟	۲۹
۰/۵۲	میزان کلی آگاهی مردم از وظایف و تکالیف شهروندان در امور محله را چقدر ارزیابی می‌کنید؟	۳۰

۰/۵۱	میزان کلی انجام تکلیف شهروندی را توسط مردم چقدر ارزیابی می‌کنید؟	۳۱
۰/۵۰	چقدر به نظرسنجی و نظرخواهی پاسخ می‌دهید؟	۳۲
۰/۴۵	چقدر از تعداد فضاهای پارک در گستره شهر رضایت دارید؟	۳۳
۰/۴۴	میزان همکاری شهرداری در رسیدگی به شکایات و اظهار نظر صریح و قدرت مردم را چقدر ارزیابی می‌کنید؟	۳۴
۰/۴۲	تا چه حد از همکاری دو جانبه گروه‌ها، اتحادیه‌ها و انجمن‌های مردمی در توسعه شهری رضایت دارید؟	۳۵
۰/۴۲	تا چه حد سازماندهی مطالبات شهروندی برای استفاده و ادغام در برنامه‌ها وجود دارد؟	۳۶
۰/۴۰	میزان کلی مشارکت مردم در امور شهری را چقدر ارزیابی می‌کنید؟	۳۷
۰/۴۰	شهرداری چقدر تمایل به مشارکت‌پذیری شهروندان دارد؟	۳۸
۰/۳۹	تا چه حد از کیفیت خدمات تفریحی در سطح پارک‌ها و بوستان‌ها رضایت دارید؟	۳۹
۰/۳۹	تا چه حد مقید به حفظ و نگهداری اموال عمومی (مبلان شهری، تلفن‌های همگانی و...) هستید؟	۴۰
۰/۳۶	میزان همکاری شهرداری در رسیدگی به شکایات و اظهار نظر تک تک افراد چقدر بوده است؟	۴۱
۰/۳۳	تا چه حد شهروندان از وظایف، حقوق و تکالیف شهروندی خود در چگونگی مدیریت شهر آگاهی دارند؟	۴۲
۰/۳۳	میزان صمیمیت، همکاری و مشارکت مردم با شهرداری در انجام امور شهری چقدر بوده است؟	۴۳
۰/۳۱	نقش مشارکت‌های مردمی در توسعه اجتماعی محله‌ها چقدر است؟	۴۴

بر اساس ضریب عاملی مشاهده می‌گردد که گزینه‌های «چقدر زمینه برای گسترش تشکلهای غیردولتی در امور شهری وجود دارد؟» و «چقدر به مسئولان محلی درباره انجام بهتر امور محل مشاوره داده می‌شود؟» به ترتیب با ضریب عاملی ۰/۹۳ و ۰/۹۱ بیشترین میزان و گزینه‌های «نقش مشارکت‌های مردمی در توسعه اجتماعی محله‌ها چقدر است؟» و «میزان صمیمیت، همکاری و مشارکت مردم با شهرداری در انجام امور شهری چقدر بوده است؟» به ترتیب با ضریب عاملی ۰/۳۱ و ۰/۳۳ دارای کمترین میزان است.

## رتبه‌بندی هریک از متغیرهای پژوهش بر اساس ضریب عاملی

جدول ۵- ضریب عاملی هر یک از متغیرهای پژوهش

رتبه	ضریب عاملی	ابعاد
۶	۰/۵۶	اوقات فراغت
۵	۰/۶۰۲	اعتماد اجتماعی
۳	۰/۶۳۶	پرداختی‌ها
۱	۰/۶۸۲	انتخابات
۲	۰/۶۶۴	امور محله
۸	۰/۵۴۵	امور شهری
۷	۰/۵۵۸	دیدگاه فردی
۴	۰/۶۲۳	احساس بی‌قدرتی

نتایج جدول (۵) نشانگر آن است که متغیر انتخابات و امور محله به ترتیب با ضریب عاملی ۰/۶۸۲ و ۰/۶۶۴ دارای بیشترین ضریب و متغیر امور شهری با ضریب عاملی ۰/۵۴۵ کمترین میزان است.

### نتیجه‌گیری

بر اساس آنچه مورد بررسی قرار گرفت مشاهده شد که گزینه‌های « برای گسترش تشکل‌های غیردولتی در امور شهری چقدر زمینه وجود دارد؟ » و « چقدر به مسئولان محلی درباره انجام بهتر امور محل مشاوره داده می‌شود؟ » به ترتیب بیشترین میزان و گزینه‌های « نقش مشارکت‌های مردمی در توسعه اجتماعی محله‌ها تا چقدر است؟ » و « میزان صمیمیت، همکاری و مشارکت مردم با شهرداری در انجام امور شهری چقدر بوده است؟ » به ترتیب دارای کمترین میزان است. در تجمیع نهایی متغیر انتخابات و امور محله، به ترتیب دارای بیشترین ضریب و متغیر امور شهری، کمترین میزان است.

نتایج حاصل از این سؤال با نتایج تحقیق بام (۲۰۲۰) که در مقاله‌ای به بررسی فواید مشارکت شهروندان در شهر پرداخته است، همسو بوده و نتیجه می‌گیرد که مشارکت این

امکان را برای شهروندان فراهم می‌کند که خصوصیات فردی خود همچون اعتماد به نفس، احساس قدرت، دانش و توانایی حل مشکلات را در درون خود تقویت کنند. با گسترش روابط خود با سازمان و شرکت‌ها در برنامه‌ریزی‌ها به توسعه‌ی سازمانی و با بحث در مورد منافع مشترک خود، جامعه و حل اختلافات به توسعه‌ی اجتماعی کمک کنند که به تبع آن، باعث رشد و پیشرفت جامعه در حالت کلی می‌شود. همچنین با نتایج تحقیق انامی و پورطهماسبی (۱۳۹۵) که در پژوهشی به مدیریت مشارکتی در تأمین امنیت شهری و پیشگیری از جرم توسط شورای اسلامی شهر پرداخته است، همسو بوده که نتایج روشنگر آن است که همه‌ی افراد جامعه و بویژه شوراهای، مسئولیت پیدا می‌کنند تا فرصت‌های مجرمانه را کاهش و نظارت و کنترل‌های اجتماعی را افزایش و در فرایند مقابله با اشکال متعدد و متنوع اینگونه رفتارها مشارکت فعال داشته باشند. پیشگیری از وقوع جرم یک وظیفه‌ی همگانی است و رسیدن به امنیت و توسعه‌ی پایدار را می‌توان با استقرار و ساخت فضاهای مناسب و امن و قابل دفاع و به کارگیری اصول شهرسازی میسر ساخت و شوراهای اسلامی با تحقق عدالت اجتماعی در سطح محلی و شهری و ارتباط تنگاتنگ با شهروندان و دولت‌های محلی و شهری، برانگیختن زمینه‌ی مشارکت شهروندان در تحقق امنیت اجتماعی فراگیر، تأمین امنیت اجتماعی در شهر با رعایت سه عنصر حقوق شهروندی، احساس مسئولیت و اخلاق شهروندی به تأمین انضباط اجتماعی که منجر به گسترش فضای مناسب اخلاق عمومی می‌شود اقدام می‌نمایند.

با توجه به مباحث مطرح شده و میزان بار عاملی هریک از گویه‌ها، این بحث را می‌توان مطرح ساخت که برای ایجاد شرایط لازم برای مشارکت شهروندان باید به نهادهای غیردولتی و ایجاد نهادهای ذی‌ربط توجه داشت و آنها را توسعه داد و مسئولان محلی برای انجام بهتر امور باید تلاش کنند و از افراد متخصص بهره‌گیرند و آموزش‌های مشاوره‌ای و ترویجی برای تبیین متناسب مشارکت بسیار تأثیرگذار است. با توجه به نتایج به دست آمده می‌توان گفت که برای رسیدن به یک مشارکت متناسب شهروندی در امور مختلف شهری، لازم است شرایط لازم برای اعتماد و رضایت



شهروندان بر اساس ارائه خدمات و بهره‌گیری از نظرات آنها فراهم شود که همین امر به عنوان یک پیش شرط لازم برای توسعه پایدار شهری است. همچنین مشارکت آنها در امور مختلف شهری از سیستم‌های مختلف در زیرساخت‌ها تا موارد مرتبط با زیباسازی و دیگر موارد بسیار تأثیرگذار است. برای ایجاد شرایط مناسب مشارکت افراد و شهروندان باید به ایجاد اعتماد اجتماعی و کسب شرایط متناسب برای رضایت آنها برای شرکت در مباحث، اقدامات و فعالیت‌های شهری کمک گرفت و سپس از این امر در امور شهری و در قسمت‌های مختلف، از خصوصی تا دولتی نیز استفاده کرد و همچنین به نظرات و دیدگاه‌های افراد مختلف نیز بها داده شود. این نشان از اهمیت و جایگاه بسیار اساسی اعتماد و رضایت شهروندان به مسئولان و مدیریت شهری برای انجام امور مختلف شهری و سپس تمایل مردم برای مشارکت در امورات مختلف شهری است که نتایج نیز به خوبی این امر را نشان می‌دهد. در نهایت باید توجه داشت که ایجاد شرایط و حقوق متناسب برای کارکنان و ارائه خدمات متناسب به شهروندان از پیش زمینه‌های اساسی مشارکت آنها است که نبود آنها زمینه‌ساز مشارکت کمتر آنها خواهد شد.

## منابع

- ابراهیمی، سعید؛ جنتی، امیرحسین؛ کبریایی زاده، سونا. (۱۳۹۸). «بررسی رویکردهای جلب مشارکت شهروندان در مدیریت شهری (مطالعه موردی حوزه خدمات شهری)»، نهمین کنفرانس ملی مهندسی عمران، معماری و توسعه شهری، بابل.
- ارجمندنیا، اصغر. (۱۳۸۵). «مکانیسم سازماندهی و مشارکت مردم و نهادهای غیردولتی در ساخت، بهره‌برداری و اسکان در شهرهای جدید»، تهران. انتشارات شرکت عمران شهرهای جدید، جلد سوم.
- اصغریور ماسوله، احمدرضا. (۱۳۸۶). راهکارهای افزایش مشارکت اجتماعی شهروندان، طرح پژوهشی مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی شهر مشهد.

امانی حمیدرضا، حمدی پور؛ حمداله، محمدی اکبر؛ طیبی نیا عبدالرضا. (۱۳۹۷). «بررسی چالش‌ها و راهبردهای مؤثر در جلب و تقویت مشارکت شهروندان در مدیریت شهری (مورد مطالعه: شهرداری اسلامشهر)»، اولین همایش بررسی چالش‌ها و ارائه راهکارهای نوین مدیریت شهری، تهران، سازمان بسیج شهرداری تهران.

توکلی زینب؛ شعبانی جفرودی محبوبه؛ رحمان پور زهرا. (۱۳۹۸). «بررسی ویژگی‌های کیفی و کالبدی فضاهای عمومی در جهت ارتقاء تعاملات اجتماعی»، ششمین کنفرانس ملی پژوهش‌های کاربردی در مهندسی عمران، معماری و مدیریت شهری، تهران - دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی، دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی.

ثبوتی هومن؛ خطیبی اشکان؛ علوی، پری. (۱۳۹۸). «ارزیابی عملکرد فضاهای شهری برای کودکان با رویکرد ارتقای تعاملات اجتماعی (نمونه موردی: شهر زنجان)»، هشتمین کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و توسعه اقتصاد شهری، شیراز، مؤسسه آموزشی مدیران خبره نارون.

حاجی محمد کاظمی، حمیرا. (۱۳۹۴). نقش سرمایه اجتماعی در افزایش مشارکت مردم در برقراری امنیت اجتماعی پایدار با تأکید بر پلیس جامعه محور، چهارمین کنفرانس بین‌المللی روانشناسی و علوم اجتماعی، تهران، همایشگران مهر اشراق.

دانشپور، عبدالهادی؛ غفاری آذر، زهرا (۱۳۹۹). طراحی شهری با رویکرد مشارکت همکاری جویانه، از ایده تا طرح؛ مورد پژوهش: میدان هروی تهران، نشریه علمی باغ نظر، شماره، ۱۷ (۸۲): صص ۵-۲۰.

دانش دوست، محمدرضا؛ رضایی سرابی، زهره. (۱۳۹۹). تخمین استاندارد مدل مفهومی عوامل اجتماعی مؤثر بر مشارکت شهروندان در مدیریت امور شهری (نمونه موردی: محله حکیمیه تهران)، کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری، توسعه و بازآفرینی زیرساخت‌های شهری در ایران، تهران.

رحمانی، محمد. (۱۳۹۱)، «کلانشهر، ویژگی‌ها و مفاهیم»، تهران، انتشارات امید انقلاب با همکاری دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان.

رحمتی محمدمهدی؛ علیخواه، فردین؛ شادمفعت سیده معصومه؛ کبیری، سعید. (۱۳۹۷). مدلسازی معادلات ساختاری عامل‌های مؤثر بر فرایند مشارکت ورزشی. پژوهش در ورزش تربیتی، ۶ (۱۵)، ۲۲۳-۲۴۶.

شهبانی، امیر حسین؛ بهزاد سعیدی (۱۳۹۹)، بررسی نقش مشارکت مردمی در مدیریت شهری برای رسیدن به توسعه پایدار در شهر اصفهان، هفتمین همایش ملی مطالعات و تحقیقات نوین در حوزه علوم جغرافیا، معماری و شهرسازی ایران، تهران- خیابان خاقانی- سالن همایش ستاد توان افزایی سازمان‌های مردم‌نهاد شهر تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات علوم و فنون بنیادین در جامعه - مؤسسه آموزش عالی آل طه.

شربت، اکبر. (۱۳۹۷). میزان مشارکت شهروندان در امور شهری (مطالعه موردی: شهر گنبد)، فصلنامه آمایش محیط، ۱۱(۴۱): ۱۶۱-۱۸۴.

شعبانی بهار، غلامرضا؛ مقصودی ایمن، حمیدرضا؛ گودرزی، محمود؛ هنری، حبیب. (۱۳۹۵). تدوین مدل معادلات ساختاری مدیریت مشارکتی و چابکی سازمانی در فدراسیون‌های منتخب ورزشی. فصلنامه علمی- پژوهشی پژوهش‌های کاربردی در مدیریت ورزشی، ۴(۴)، ۱۱-۲۴.

شعبی محیا. (۱۳۹۸). «بررسی وضعیت مشارکت شهروندان در منطقه ۲ شهر تهران»، اولین کنفرانس بین‌المللی مهندسی عمران، معماری و بازآفرینی شهری، تهران- دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی - مرکز همایش‌های بین‌المللی امام خمینی (ره)، دبیرخانه دائمی کنفرانس.

عظیمی آملی جلال؛ سوداگر سوسن. (۱۳۹۴). بررسی نقش مشارکت شهروندان در توسعه پایدار شهر (نمونه موردی: شهر نور)، مطالعات مدیریت شهری، بهار، دوره ۷، شماره ۲۱؛ از صفحه ۳۵ تا صفحه ۴۵.

عفتی، محمد. (۱۳۹۷). برنامه‌ریزی مشارکتی در ایران (رویکردها، الزامات و موانع)، طرح پژوهشی سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران.

فتحی، عثمان؛ چاره‌جو، فرزین. (۱۴۰۰)، بررسی نقش مشارکت شهروندان در برنامه‌ریزی و توسعه پایدار محله‌ای شهر سنج، فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری- منطقه‌ای، دوره: ۱۱، شماره ۳۸، صص ۲۱-۴۲.

فرجی، سیدجلال‌الدین؛ خبازی، مصطفی؛ احمدی، شفیقه. (۱۳۹۹). نقش مشارکت شهروندان در ارتقای امنیت و توسعه اجتماعی (مطالعه موردی: شهر هرات، افغانستان)، دو فصلنامه جغرافیای اجتماعی شهری، دوره ۷، شماره ۱.

کرکه آبادی، زینب و رجبی، محمدرضا. (۱۳۹۹). نقش مشارکت شهروندان در توانمندسازی نظام مدیریت شهری محله محور (مطالعه موردی: محلات واقع در منطقه ۲ شهر سمنان)، کنفرانس بین المللی عمران، معماری، توسعه و بازآفرینی زیرساخت های شهری در ایران، تهران.

لطیفی، غلامرضا. (۱۳۸۳). مدیریت شهری در ایران (محدودیت‌ها، چالش‌ها و راه‌کارها)، فصلنامه علوم اجتماعی، مقاله ۳، دوره ۱۱، شماره ۲۷، پاییز، صص ۷۵-۱۰۰.  
معصومی، سلمان. (۱۳۹۰). «توسعه محله‌ای در راستای پایداری کلانشهر تهران»، اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران.

مؤمن زاده، یداله؛ مهدی هاشمی. (۱۳۹۸). نگرش شهروندان به سرمایه اجتماعی شهرداری ها با تأکید بر شهرداری شاهین شهر، ششمین کنفرانس ملی پژوهش های کاربردی در مهندسی عمران، معماری و مدیریت شهری، تهران- دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی، دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی.

هدایتی، سیدعلی اکبر. (۱۴۰۰). نقش مشارکت شهروندان در توسعه شهری (مطالعه موردی: شهر تهران)، هفتمین کنفرانس بین المللی پژوهش های نوین در عمران، معماری، مدیریت شهری و محیط زیست، تهران.

Baum, H. S. (2020) citizen participation international encyclopedia of the social & behavioral sciences, PP1840-1846.

Biggs, S. (2019). Participatory Technology Development: A Critique of the New Orthodoxy. Durban: Olive Information Service (AVOCADO series 06/19).

Blackstock, K. L., Kelly, G. J., & Horsey, B. L. (2017). Developing and applying a framework to evaluate participatory research for sustainability. Ecological economics, 60 (4), 726-742.

Dossa et al (2011): social participation voting turnout a multiple analysis. American sociological review. Vol 37. June. 317-333

Granovetter, M. (2012). Economic institutions as social constructions: a framework for analysis. Acta sociologica, 35 (1), 3-11.

Hall, I, James midgloy. (2018). Civic culture community and citizen participation in contrasting neighbourhoods, urban studies, vol.38.pp2225-2250.

- Healey, P. (2017). The New Institutionalism and the Transformative Goals of Planning. In N. Verma, Institutions and Planning. Oxford: Elsevier.
- Hirst, P. (2014). Associative democracy. Cambridge: Polity Press.
- Juarez, J. A., & Brown, K. D. (2018). Extracting or empowering? A critique of participatory methods for marginalized populations. Landscape Journal, 27 (2), 190-204.
- Lee, R., (2015), Trust within organization, personal review, Vol. 32, No. 5.
- Prosper Y (2010) The Cyber Dimension of Citizen Participation on Ghanaweb: An Analysis of Ghana's 2008 Presidential Campaign, This open access ETD is published by Ohio University and OhioLINK.





پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی